

ТЕОРІЯ АРХІТЕКТУРИ, МІСТОБУДУВАННЯ
ТА ПЛАНУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

УДК 711.4.168

АГРАРНІ РЕФОРМИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНО-ПРОСТОРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ (НА ПРИКЛАДІ СЕЛА ГОЛОГОРИ
ЗОЛОЧІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

А. Степанюк, к. арх., Р. Кюнцлі, к. філол. н.
Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/architecture2018.19.117>

Постановка проблеми. Проведення в Україні чергової реформи – адміністративно-територіальної – призведе до істотних перетворень у селі. Потреба реформи зумовлена багаторічними застоєм і занепадом сільського господарства та інфраструктури українського села, вона повинна підняти якісний рівень життя в сільській місцевості за рахунок реструктуризації сільського господарства, реконструкції системи розселення та архітектурно-планувальної системи сіл, підвищення естетичного рівня та благоустрою сільських поселень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми територіального розселення сільських районів та архітектурно-планувальної реконструкції сільських поселень вивчала низка вчених, зокрема: Г. К. Лоїк, В. В. Мусатов, Т. Ф. Панченко, Ю. Ф. Соломін, С. М. Соколов, М. Г. Ступень, І. Г. Тарасюк, Ю. Ф. Хохол. Висновки та рекомендації цих досліджень потребують принципового перегляду, оскільки більшість із них проведені в умовах державно-адміністративного регулювання економічних відносин та загальнодержавної власності на землю. Здійснення цього дослідження зумовлене необхідністю врахування результатів проведеної в Україні аграрної та початком адміністративно-територіальної реформи.

Постановка завдання. Один із важливих принципів реконструкції територій сільського поселення в сучасний період – принцип визначення його місця у системі групового розселення. Село в системі розселення не може існувати ізольовано від інших населених місць. Істотне значення в житті його мешканців мають постійні тісні контакти зі сусідніми поселеннями та адміністративно-територіальним центром як за

виробничими та адміністративними лініями, так і у сфері культурно-побутового обслуговування. Сучасні соціально-економічні умови вимагають змін у питанні розгляду архітектурно-планувальної реконструкції та розселення сільських поселень.

Виклад основного матеріалу. Українське село, у тому числі і західноукраїнське, вже понад півстоліття піддається проведенню різних експериментів та реформ. Так, у післявоєнні роки на Західній Україні продовжилася колективізація сільського господарства, яка була розпочата в Україні ще у повоєнний час. Після виходу постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР (1968 р.) «Про впорядкування будівництва на селі» і відповідних постанов ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР, в Україні були розроблені проекти районного планування та проекти планування і забудови сіл [4]. Усі села були поділені на «перспективні», в яких здійснювали будівництво житла та культурно-побутових об'єктів, та на «не перспективні», в яких було заборонено будь-яке будівництво, і ці села підлягали переселенню. Для прикладу, розглянемо архітектурно-планувальну реконструкцію (виконану в 70-х роках XX століття) села Гологори Золочівського району Львівської області, що було центром колгоспу ім. Богдана Хмельницького.

Уперше про село Гологори згадано в літописі 1231 року; 1469 року воно отримало магдебурзьке право з міським самоврядуванням. У XIV–XVI століттях місто часто спустошували набіги татар. Про те, що село Гологори дуже давнє і належить до першого століття нашої ери, свідчать археологічні розкопки. Містечко Дукля, нині – село Гологори, розкинулося на берегах

річки Золота Липа, яка бере початок неподалік села і є притокою Дністра та впадає в Чорне море. Історія цього поселення дуже давня.

Археологічні дослідження, проведені у 60-х роках XX століття, виявили поселення висоцької, липецької та черняхівської культур. На одній із найбільших височин села красуються давній храм св. Юра і цвинтар, що оточені трьома валами. Вали свідчать про те, що саме тут був розташований важливий оборонно-фортифікаційний пункт.

Наявна планувальна структура села, і особливо його центральна частина, також мають свою історію. Головна вулиця села збігається з дорогою обласного значення Львів-Золочів. Від цієї центральної вулиці відходять декілька житлових вулиць, напрямом яких зумовлений рельєфом місцевості. Громадський центр, що склався історично, розташований у північній частині села на високому плато, і його можна бачити з усіх сторін. План городища, що дійшов до нас разом з іншими документальними джерелами, належить до 1231 року, пізніші плани центру села 1848 і 1890 років дають уяву про те, як відбувалася його забудова. До 1845 року південніше городища, що з трьох сторін було обнесене високими валами, а потім і глибокими ровами, утворилася площа витягнутої прямокутної форми, за периметром якої були розташовані будинки місцевої знаті, корчма і торгові ряди. Перспективу закривали костел та церква на тлі парку. На схилах городища були розташовані землянки і будиночки ремісників та іншого трудового люду. Під час Другої світової війни село дощенту було знищено і в повоєнний час заново відбудовано.

Під час розробки проекту реконструкції села на місці древнього городища і парку звели колгоспний склад, машинно-транспортний двір і ферму. Таке розташування виробничих будівель не відповідало санітарно-гігієнічним нормам, а також інтересам організації виробництва, тому що вони були відірвані від основних сільськогосподарських угідь. Зв'язок здійснювався тільки через село, бо з інших сторін доступ унеможлилював крутий берег. Слід також зауважити, що розмір цієї ділянки був недостатнім для подальшого розвитку виробничої інфраструктури. Село мало безсистемне планування і невелику щільність забудови через великі присадибні ділянки. Сільська рада, правління колгоспу, магазин, клуб і школа були розташовані у пристосованих будівлях, які не відповідали нормативним вимогам. Житлове будівництво пред-

ставлене винятково одноповерховими житловими будинками. Перспективна кількість населення на 1970 рік утворювала 1570, а на 1980 рік мала б становити 1900 осіб. Будівництво житла і культурно-побутових споруд планували здійснювати у два етапи. Перший – до 1975 року побудувати одно- і двоквартирні, декілька багатоквартирних житлових будинків та будівлі культурно-побутових закладів, які будуть необхідні найближчим часом. Другий – до 1980 року спорудити всі інші будівлі і зробити повний благоустрій.

Нова архітектурно-планувальна структура села Гологори мала враховувати особливості ландшафту, історичне минуле і передбачала створення максимальних умов для праці, відпочинку і проживання населення. У проекті було передбачено чітке розділення сільбищної території: для житлового і виробничого будівництва, складів, комунальних будівель, зелених насаджень, споруд для зовнішнього транспорту, а також створення раціональної вуличної мережі. Крім того, було передбачено організацію зовнішньої зони зі садами і городами, лісопарками, пляжем з водною станцією, водозабірними та очисними спорудами. Для безпеки пересування всередині села і поліпшення його санітарного стану транзитна автомагістраль перенесена за межі села.

Проект реконструкції села Гологори виявився утопією і, як усі генеральні плани того часу, не був реалізований. Проект був розроблений на принципі «ущільнення» забудови за рахунок «відрізання» частини земельних ділянок наявних присадибних територій. У той час побутувала думка, що відведена для підсобного індивідуального господарювання земля практично вилучена для громадських потреб, при цьому забували, що земля в селі є засобом виробництва, а не базисом для забудови. Дотримання такої концепції унеможлилювало виконання генерального плану забудови села. Отже, генеральний план села Гологори до кінця не був реалізований, а сьогодні, із зміною форм власності та системи господарювання, потребує коригування або цілковитої заміни на новий.

До кінця не був реалізований проект територіальних трансформацій сільських поселень колгоспу в розрізі районного планування. Так, на землях колгоспу в ті часи були розташовані чотири села (Гологори, Майдан Гологорівський, Зашків, Лісне) і шість хуторів (Дубачі, Горішні хати, Бйовінський, Горбачі, Кондратів, Дворники), що нараховували від семи до 28 дворів. Схемою районного планування перспективним селом було

вибрано Гологори, що налічувало 300 житлових будинків, в яких проживало 1030 осіб. На перспективу в село було передбачено переселити 374 мешканці зі села Зашкова і з усіх хуторів. Перспективна кількість населення мала становити 1900 осіб [5, с. 19-26]. Переселення, яке завдало непоправимої шкоди регіональному сільському господарству, в повному обсязі не було реалізовано (село Зашків залишилося на карті району).

Наведений приклад, а також проведені дослідження матеріалів районного розпланування, які розробляли з початку 60-х років, дають підстави для висновку, що вони були орієнтовані на розвиток та будівництво соціально-культурної інфраструктури у перспективних селах та зменшення кількості (в чотири – п'ять разів) малих (неперспективних) сіл, що згодом призвело до занепаду сільськогосподарського виробництва [2; 9].

У 90-х роках ХХ та на початку ХХІ століть українське село, у тому числі село Гологори, зазнали ще однієї реформи – аграрної. Нові соціально-економічні умови на селі, приватизація землі зумовили структурні й територіальні зміни просторової організації сільських поселень та інфраструктури їх культурно-побутового обслуговування. Трансформації зазнали всі елементи сільських поселень [6; 7]. Зміни в сельбищній зоні, як одній з основних планувальних елементів села, проявилися в появі нових житлових формувань та реконструкції наявних; важливим у їх організації став характер особистого підсобного господарства, що вплинув на планувальну організацію і просторову композицію села загалом, на характер та економічність використання територій [1]. Із розпадом колгоспів відбулися територіально-просторова трансформація первинних систем розселення та зміна їх центрів. У процесі проведення аграрної реформи село Гологори змінило статус із центрального колгоспу на центр сільської ради, а господарство, створене на засадах колгоспно-кооперативної власності, занепало.

Сьогодні в Україні започаткована адміністративно-територіальна реформа, що має сприяти розвитку самоврядування – одна із найважливіших, яку необхідно здійснити для покращання життя населення та стійкого економічного зростання країни. Проведення реформи дасть змогу передати повноваження і фінанси на місце проживання виробників національного продукту і його основних споживачів. Реформування потребують передусім сільські та селищні ради, більшість із яких дотують із державного бюджету [3].

Село Гологори, як і всі села України, знову є об'єктом чергового експерименту. Так, у Золочівському районі за участю голів місцевих рад, ініціативних груп, громадськості у чотирьох місцевих радах (Золочівська, Глинянська, Поморянська, Червоненська) у травні 2015 року відбулися обговорення питань щодо об'єднання населених пунктів у майбутні територіальні громади, утворення яких передбачено Перспективним планом. Відповідно до цих новацій на Золочівщині заплановано сформувати чотири територіальних громади: Червоненську (населення 6132), Поморянську (населення 7092), Глинянську (населення 8092), Золочівську (населення 45866).

Згідно з Перспективним планом до Червоненської сільської громади ввійдуть сільські ради (Червоненська, Гологорівська, Великовільшаницька, Бортнівська) з населеними пунктами: Червоне, Велика Вільшаниця, Гологірки, Стінка, Трудовач, Бортків, Мала Вільшанка, Скнулів, Гологори, Зашків, Лісові, Майдан-Гологірський, Новосілки, Митулін.

Основна мета реформи місцевого самоврядування – спроможність громади забезпечити належний рівень надання послуг у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства.

Чотири сільські ради і село Гологори, зокрема як центри первинних систем розселення та їм підвладні села, втрачають сільські ради та будуть представлені в місцевій раді своїми депутатами, а у виконкомі – сільськими старостами, що мають представляти інтереси жителів цих сіл.

Після об'єднання сіл та створення нової первинної системи розселення – громади, необхідно буде провести роботу із забезпечення об'єктами місцевого самоврядування та інженерною і дорожньою інфраструктурою новостворену територіальну систему. Мережа торгово-побутових, освітніх закладів у процесі формування громад буде використовуватися та вдосконалюватися.

Для забезпечення життєдіяльності цієї територіальної системи та управління нею передусім необхідно збудувати об'єкти для органів місцевого самоврядування з урахуванням функцій управління фінансами та комунальною власністю, містобудівною діяльністю, освітою, охороною здоров'я, культурою, соціальним захистом тощо; поліклініки (амбулаторії), лікарні широкого профілю; будівлі для приміщень територіального центру соціального захисту; центру надання адміністративних послуг; будівлі

для органів правопорядку; органів державної влади (пенсійного фонду, центру зайнятості, казначейства, реєстрації актів цивільного стану та майнових прав); для пожежної частини.

В українському селі настає епоха великих змін, в основі якої має бути система задоволення матеріальних, соціальних і духовних потреб його жителів. Основна мета, яка стоїть перед сучасними містобудівниками, – вдосконалення самої структури розселення сільських поселень, архітектурно-планувальної та просторової організації села, його виробничої зони, у тому числі фермерських господарств. Вирішуючи назрілу проблему, належить зважати на такі чинники: забезпечення населення об'єктами працевлаштування та культурно-побутового обслуговування, покращання дорожньо-транспортної інфраструктури, ландшафтно-планувальні умови території, національні та соціально-побутові традиції Західного регіону України [8].

Висновки. Адміністративно-територіальну реформу місцевого самоврядування проводять винятково на добровільній основі, на відміну від територіальної реформи 50-х та 60-х років (створення колгоспів і радгоспів), жодних переселень із так званих не перспективних у «перспективні» поселення не було передбачено. Ще одна відмінність цієї реформи в тому, що її проводять на основі приватної власності на землю, що забезпечує підприємствам та фізичним особам, в умовах розширення самоврядування, повноваження щодо виду виробництва і реалізації продукції та на створення нових житлово-виробничих формувань, що у свою чергу поряд з розвитком наявних середніх та великих сіл дасть поштовх до відродження малим хутірним поселенням. Це призведе до розвитку малого та середнього бізнесу, який за короткий період перетворив сусідню Польщу в одну з розвинених країн Європи. Як було зазначено, є надія, що і в нас реформи та викликані ними територіально-просторові трансформації сільських поселень

успішно завершаться, і в нашій державі запанує стабільність – запорука відродження та процвітання українського села.

Бібліографічний список

1. Аграрна реформа в Україні. Законодавчі акти і нормативно-методичні документи (1990-1996) / за ред. акад. УААН М. Зубця. Київ, 1996. 332 с.
2. Мирошниченко А. А. Вопросы оптимизации рекреационной среды для сельского населения. *Архитектурно-планировочная организация сельских населенных пунктов: межвуз. сб. науч. тр.* Куйбышев, 1988. С. 27-32.
3. Павлюк А. П. Реформування адміністративно-територіального устрою як чинник регіонального розвитку в Україні / Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З. С. Варналія. Київ: НІСД, 2007. С. 328-330.
4. Переустройство сел Украинской ССР / Г. Н. Рогожин, В. М. Сазонов, В. И. Зарецкий и др.; под ред. В. П. Скуратовского. Киев: Будівельник, 1981. 112 с.
5. Соломин Ю. Ф. Особенности планировки сельских населенных мест при их реконструкции: лекция для студентов специальности 1058. Львов, 1972. 32 с.
6. Степанюк А. В. Моделі перспективного розвитку архітектурно-планувальної структури центральних сіл первинної системи розселення. *Вісник Львівського національного аграрного університету: архітектура і сільськогосподарське будівництво.* 2009. № 10. С. 183–189.
7. Степанюк А. В. Організація нових та реконструкція існуючих житлових формувань сельбищної території села в умовах проведення аграрної реформи. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»: архітектура.* 2000. № 410. С. 259-264.
8. Степанюк А. В. Проблеми архітектурно-планувальної реконструкції центральних сіл первинної системи розселення Західного регіону України в нових соціально-економічних умовах. *Вісник Львівського державного аграрного університету: архітектура і сільськогосподарське будівництво.* 2005. № 6. С. 256-261.
9. Стерн В. М. Экономические проблемы развития и реконструкции села. Москва: Агропромиздат, 1985. 256 с.

Степанюк А., Кюнцлі Р.

АГРАРНІ РЕФОРМИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНО-ПРОСТОРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ (НА ПРИКЛАДІ СЕЛА ГОЛОГОРИ ЗОЛОЧІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Проведення реформ українського села завершується адміністративно-територіальною, яка сприятиме розвитку самоврядування, покращанню життя населення та стійкого економічного зростання країни. Проведення реформи дасть змогу передати повноваження і фінанси на місця проживання виробників національного продукту і його основних споживачів.

Українське село, зокрема й західноукраїнське, вже понад півстоліття піддається проведенню різних експериментів та реформ.

У післявоєнні роки на Західній Україні продовжилася колективізація сільського господарства, яка була розпочата у країні ще у повоєнний час. Після виходу низки постанов усі села були поділені на «перспективні», в яких здійснювали будівництво житла та культурно-побутових об'єктів, та на «не перспективні», в яких було заборонено будь-яке будівництво, і ці села підлягали переселенню.

У 90-х роках ХХ – на початку ХХІ століть українське село, у тому числі село Гологори, зазнало ще однієї реформи – аграрної. Проведення аграрної реформи у країні, нові соціально-економічні умови в селі, приватизація землі обумовили структурні й територіальні зміни просторової організації сільських поселень та інфраструктури їх культурно-побутового обслуговування.

Нині в Україні започаткована адміністративно-територіальна реформа, яка має сприяти розвитку самоврядування – одна з найважливіших, яку необхідно здійснити для поліпшення життя населення та стійкого економічного зростання країни. Проведення реформи дасть змогу передати повноваження і фінанси на місце проживання виробників національного продукту і його основних споживачів.

Ключові слова: аграрна реформа, адміністративно-територіальна реформа, місцеве самоврядування, територіально-просторові трансформації.

Stepaniuk A., Kiuntsli R.

AGRICULTURAL REFORMS AND TERRITORIAL TRANSFORMATION OF AGRICULTURAL RESIDENTS OF THE WESTERN UKRAINE AT THE SECOND HALF OF XX AND THE BEGINNING OF THE XXI CENTURIES (TAKING AS A EXAMPLE HOLOHORY VILLAGE OF ZOLOCHIV DISTRICT, LVIV REGION)

The reform of the Ukrainian village ends with the administrative-territorial reform, which will promote the development of self-government, improve of the population's life and sustainable economic growth of the country. The reform will allow the transfer of powers and finances to the place of residence of producers of the national product and its main consumers.

The Ukrainian village, including Western Ukrainian village, has undergone various experiments and reforms for more than half a century.

In the postwar years, the collectivization of agriculture continued in Western Ukraine, which was begun in Ukraine in the post-war period. After the release of a number of resolutions, all villages were divided into "promising", in which the construction of housing and cultural public facilities was carried out, and "not promising", in which any construction was prohibited, and these villages were subject to resettlement.

In the 1990 s, in the XX and early XXI st centuries, the Ukrainian village, including the village of Holohory, suffered another reform – agrarian. Such agrarian reform in the country, was conditioned by new socio-economics. Privatization of land caused structural and territorial changes in spatial organization of rural settlements and infrastructure of their cultural and domestic services.

Today a new administrative and territorial reform has been initiated in Ukraine, which should contribute to the development of self-government. It is of the most important ones that need to be done to improve the lives of the population and sustainable economic growth of the country. The reform will allow the transfer of powers and finances to the place of residence of producers of the national product and its main consumers.

Key words: agrarian reform, administrative-territorial reform, local self-government, territorial-spatial transformations.

Стаття надійшла 05.02.2018.